KOMMENTARER TIL OVERLÆGE KIRSTEN LYLLOFFS AFHANDLING: *»Kan lægeløftet gradbøjes?«*

AF

S. RIBER KRISTENSEN

»Det er mit udgangspunkt i denne undersøgelse, at danskerne og ikke mindst de danske læger passivt så til, mens tyskere og i ganske særlig grad tyske spædbørn døde i tusindvis. Vi opførte os generelt set således hverken pænt eller medmenneskeligt, og det er vigtigt at også dette aspekt indgår i den kollektive bearbejdning af den store fortælling om besættelsen og den første efterkrigstid.« Således skriver Kirsten Lylloff (KL) i afhandlingens indledning.[1]

Generelle bemærkninger

Der er grund til at gøre nogle generelle bemærkninger til afhandlingen for så vidt angår de tyske lederes behandling af danskerne i den periode, hvor flygtningene kom til landet. Tyskerne clearingmyrdede to praktiserende læger, inden flygtningene kom, og inden for fem uger, medens flygtningene strømmede ind i landet, foretog de yderligere seks mord og to mordforsøg på hospitalslæger. Tyskerne myrdede flygtningenes potentielle behandlere. Det gjorde indtryk på befolkningen og naturligvis særlig på lægerne.

De tyske lederes brutale fremfærd, også medens de bad om lægehjælp, skabte modvilje mod »alt tysk«, og flygtningene kunne ikke føle sig velkomne, men danskerne tog ikke hævn.

Der er grænser for, hvor hårdt og hvor længe en befolkning lader sig undertrykke. Modstanden mod undertrykkelsen og midlerne, man

[1] HT bd. 99, s. 33-68.

måtte anvende for at sætte sig til modværge, blev stadig voldsommere og var med til at skabe »folkestemningen«, som var af stor betydning. En tillidsmands korte tale i kantinen på B&W eller en anden stor arbejdsplads, hvor der var mange kommunister, kunne få afgørende indflydelse på folkestemningen og måske få en strejke til at gå i gang, så flygtningene ikke kunne blive transporteret væk fra København.

Dagbladene var censurerede og skrev kun lidt om flygtningenes ankomst og forhold inden befrielsen. Befolkningen reagerede, når skoler og andre bygninger blev beslaglagt. Vreden rettede sig ikke mod flygtningene, men mod de tyskere, der mødte op for at tage bygningerne i besiddelse og sende ejerne og brugerne på gaden. Dette hører med, når man vurderer situationen i foråret 1945.

KL gør meget ud af »handelen«, der blev forsøgt indgået mellem de danske forhandlere og tyskerne om hjemsendelse af de danske politibetjente og gendarmer som modydelse for hjælp til flygtningene. I en krigssituation udnytter man naturligvis alle muligheder for at få landsmænd frigivet fra fangenskab.

Allerede den 1. marts 1945 begyndte hjemførslen af politibetjentene. Kl. 08.30 marcherede de ud af porten til koncentrationslejren Buchenwald. Der ses ikke at være nogen sammenhæng mellem forhandlingerne om lægehjælp til flygtningene og hjemsendelsen af politibetjentene og gendarmerne.[2]

Det er kun lidt, KL fortæller om tyskernes hårde behandling af danskerne. Afhandlingen er næsten uden negativ omtale af tyskerne. Der mangler oplysninger om de forhold, der skabte folkestemningen, vreden og frygten. Flygtningenes situation påvirkede ikke Werner Best og general Lindemann så meget, at de og de andre tyske ledere ændrede kurs for så vidt angår terror og brutalitet mod den danske befolkning. Hvis de tyske ledere som modydelse for hjælp til flygtningene havde tilbudt en lempeligere behandling af fanger, ophør med tortur, benådning af de dødsdømte, så straffen blev konverteret til langvarige tugthusstraffe, var ophørt med clearingmord og Schalburgtage m.m., så var folkestemningen måske blevet dæmpet, så der ikke var risiko for en folkestrejke, hvis flygtninge var blevet indlagt på danske hospitaler og havde bragt danske patienter på venteliste.

Danmark var et besat land med partisanaktivitet, og en mildere kurs mod danskerne ville kunne føre til, at Werner Best og andre blev kaldt hjem til Berlin. En neddæmpning af modterroren kunne blive en alvorlig sag for de tyske ledere i Danmark.

[2] 'Odensebogen', 1992, s. 112-121.

Forskellige hensyn påvirkede flygtningenes forhold efter ankomsten til Danmark. Under anden verdenskrig var det barsk at være flygtning, og det er naturligt at nævne nogle eksempler på flygtninges opholdsområder under krigsforhold: I eller tæt på den egentlige krigszone. – I et område med partisanvirksomhed mod flygtningenes krigsførende landsmænd. – I et neutralt »nærområde«.

Man får det indtryk, at KL forestiller sig, at flygtningene kom til et fredeligt land, som Sverige ville have været. Det var anderledes. Den tyske ledelse førte flygtningene til et område, der hverken var krigszone eller neutralt. Danmark var ikke et ideelt sted for flygtningene efter den krævende flugt.

Danske læger som ofre for Gestapos clearingmord

Tyskerne valgte flere gange læger som ofre for clearingmord (diagram). Den 06.01.44, to dage efter mordet på Kaj Munk, myrdede tyskerne læge Willy Vigholt, der havde praksis i Slagelse. Om aftenen henvendte to civile gestapomænd sig til lægen, og den ene foregav at have fået noget i øjet. Begge mænd fulgte med ind i klinikken. Medens lægen undersøgte simulantens øje, skød den anden gestapomand fire projektiler gennem lægens hoved. Tyskerne respekterede ikke, at lægen gjorde sin pligt – levede op til lægeløftet.

Den 07.10.44 blev læge Richard Raetzel, Aalborg, clearingmyrdet. Gestapos mordpatrulje hentede lægen i hjemmet og førte ham til et gadekryds, hvor en stikker ved navn Mikkelsen var blevet likvideret to dage tidligere. Gestapo skød og dræbte den helt uskyldige læge på samme sted, som likvideringen var sket.

Den 13.11.44 blev læge Poul Carstensen, Esbjerg, clearingmyrdet. Samme dag blev der gennemført yderligere et clearingmord i Esbjerg, og det udløste en strejke, som tyskerne besvarede med at lukke for gas, vand og elektricitet i tre døgn.[3]

Den 20.02.45, kl. 06. Gestapomænd trængte ind i soveværelset hos overlæge Poul Kühnel, der var chef for gynækologisk afdeling og havde bolig på Odense Sygehus. Overlægen havde mistanke om, at han kunne være udpeget som offer for et clearingmord, hvorfor han om natten opholdt sig i et værelse øverst oppe i hospitalsbygningen. Fru Kühnel sov i soveværelset i stueetagen sammen med en søn på 8 år. Der var blevet installeret et ringeapparat, så fru Kühnel kunne advare sin mand ved et tryk på en kontakt, hvis Gestapo kom. Da gestapomændene

[3] 'Danmarks Frihedskamp', s. 61, 264 og 418.

trængte ind, trykkede fru Kühnel på kontakten, og overlægen gemte sig i et skunkrum oppe under taget i hospitalsbygningen. Gestapo fandt ham ikke.[4]

Den 20.02.45. Umiddelbart efter det mislykkede forsøg på at myrde overlæge Kühnel, gik gestapomændene over til lægeboligerne på Odense Sygehus. De gik ind i en opgang og ringede på dørene og råbte, at der lå bomber i bygningen. Fire unge reservelæger kom ud for at bringe sig i sikkerhed. De blev skudt ned i opgangen. De myrdede var reservelægerne Henning Dalsgaard, Jørgen Hvalkof, Chr. Fabricius Møller og Henning Ørsberg.[5]

Den 10.03.45. Samme dag, forhandlingerne mellem Lægeforeningen og de tyske ledere om lægehjælp til flygtningene gik i gang, blev praktiserende læge Johan Teilmann fra Over Jerstal henrettet i Ryvangen. Henrettelsen blev offentliggjort d. 16.03.45, altså midt under forhandlingerne.[6]

På Vejle sygehus skete følgende: Den 26.03.45, kl. 05,30. Gestapomænd trængte ind til overlæge Johannes Buchholz og skød ham ned i soveværelset. Overlægen var blevet advaret om, at han kunne være udpeget som offer for et clearingmord, og han fulgte advarslen og gik under jorden hos dommeren i Hammel. Overlægen var dog ikke forsigtig nok og opholdt sig en kort tid i sit hjem, hvor han blev fundet af Gestapos mordpatrulje.

Den 26.03.45. Umiddelbart efter mordet på overlæge Buchholz, trængte de samme gestapomænd ind i soveværelset hos overlæge Paul Fjeldborg og skød ham ned på stedet. Overlægen var syg og ville ikke forlade sin sygeseng, selvom han var blevet advaret om, at han kunne være udpeget som offer for et clearingmord.

Den 26.03.45. Gestapomændene trængte også ind i soveværelset hos chefen for røntgenafdelingen, overlæge Viktor Jørgensen, men han var blevet advaret i sidste øjeblik og var i slåbrok flygtet ud af sin bolig og undgik at blive myrdet.

Sygehuschefen, Hans Christensen, »boede« i sygehusets underjordiske baderum og gange for at undgå Gestapos mordere. Han turde ikke opholde sig i sin tjenestebolig på sygehuset.[7] Efter mordene gik sygehusets læger under jorden og opholdt sig hos venner og bekendte, når de ikke havde tjeneste.

[4] Mundtlig beretning af overlæge Poul Kühnels søn, der opholdt sig i soveværelset sammen med sin mor.

[5] 'Danmarks Frihedskamp', s. 297 og omtale i pressen.

[6] Jørgen Kieler: 'Hvorfor gjorde I det?', bind 2 s. 268-269 og 'De sidste Timer', s. 128-130.

[7] 'Danmarks Frihedskamp', s. 210 og 'Vejlebogen', 1995, s. 23-29.

Landet over blev mange læger arresteret af Gestapo. Den 15.06.44 arresteredes 41 kendte personer – 11 var læger.[8] Ved kapitulationen var der interneret ca. 30 læger i Frøslevlejren.[9] Tyskerne skånede ikke de danske læger.

Oversigt over vigtige begivenheder, medens flygtningene ankom

1945 primo februar. Udenrigsministeriet blev af medicinaldirektør Johs. Frandsen orienteret om, at de danske sygehuse og hospitaler var overbelagte.[10]
11.02. Første anløb af København med 1500 sårede soldater. Flygtningestrømmen begyndte.
20.02. Tyskerne myrdede (clearingmord) fire unge reservelæger på Odense Sygehus og forsøgte at myrde en overlæge.
Efter otte måneders pause begyndte tyskerne igen at henrette modstandsmænd.
21.02. Én modstandsmand blev henrettet efter dødsdom i Sonderfeldgericht.
27.02. 10 modstandsmænd blev henrettet.
03.03. Fem modstandsmænd blev henrettet.
05.03. Werner Best var til møde i Auswärtiges Amt i Berlin. I ministeriet havde man planlagt, at der skulle sendes 1½-2 mill. flygtninge til Danmark. De skulle indkvarteres privat med en rate på 50%. En familie på fire medlemmer skulle således modtage to flygtninge. Best fik kvoten nedsat til 100.000 flygtninge, men det blev til ca. 260.000, da det kom til stykket.[11]
10.03. Tysk anmodning om dansk lægehjælp. De egentlige forhandlinger begyndte.
10.03. Syv modstandsmænd blev henrettet efter dødsdom i Sonderfeldgericht.
11.03. Henrettelsen af 10 modstandsmænd blev offentliggjort i dagbladene.
12.03. Henrettelsen af fem blev offentliggjort.
13.03. Seks modstandsmænd blev henrettet efter dødsdom i Sonderfeldgericht.

[8] 'De fem lange Aar', s. 760.
[9] 'Fanger i Frøslevlejren' (Jes Jensen), s. 109.
[10] Jørgen Hæstrup 'Til landets bedste – hovedtræk af departementschefsstyrets virke 1943-45', bind II, s. 216.
[11] Siegfried Matlok: 'Dänemark in Hitlers Hand', s. 96.

16.03. Henrettelsen af syv modstandsmænd blev offentliggjort i dagbladene.
17.03. Otte modstandsmænd blev henrettet efter dødsdom i Sonderfeldgericht.
20.03. Henrettelsen af syv modstandsmænd blev offentliggjort i dagbladene.
25.03. Henrettelsen af syv modstandsmænd blev offentliggjort.
25.03. Lægeforeningen skrev følgende til sine medlemmer: »I betragtning af de her i landet herskende forhold mener lægeforeningen ikke at kunne medvirke ved organisation af nogen form for lægehjælp til tyske civilflygtninge«.
26.03. Tyskerne myrdede (clearingmord) to overlæger på Vejle Sygehus, og forsøgte at myrde yderligere en overlæge.
28.03. To modstandsmænd blev henrettet efter dødsdom i Sonderfeldgericht.
29.03. Syv modstandsmænd blev henrettet.
04.04. Overlæge idømt 10 års tugthus.
04.04. Henrettelsen af ni modstandsmænd blev offentliggjort i dagbladene.
06.04. Fire modstandsmænd blev henrettet efter dødsdom i Sonderfeldgericht.
08.04. Henrettelsen af fire modstandsmænd blev offentliggjort i dagbladene.
10.04. Praktiserende læge arresteret, blev forhindret i at yde hjælp til en såret medarrestant. Den sårede fik ingen hjælp og døde fire dage senere i Vestre Fængsel.[12]
11.04. Fire modstandsmænd blev henrettet efter dødsdom i Sonderfeldgericht.
16.04. Henrettelsen af fem modstandsmænd blev offentliggjort i dagbladene.
19.04. 10 modstandsmænd blev henrettet efter dødsdom i Sonderfeldgericht.
25.04. Henrettelsen af 10 modstandsmænd blev offentliggjort i dagbladene.[13]
04.05. Praktiserende læger på Langeland ydede hjælp til tyske flygtninge og franske og russiske krigsfanger. Der blev udført ca. 30 større operationer på Rudkøbing Sygehus.[14]

[12] 'Danmarks Frihedskamp', s. 442.
[13] Henrettelserne er anført i fortegnelsen i Jørgen Kieler 'Hvorfor gjorde I det?' Offentliggørelserne af henrettelserne findes i alle dagblade i den aktuelle periode.
[14] 'En dråbe i havet', Langeland under den 2. verdenskrig, s. 344, 395 og 396.

05.05. Flygtninge, der var havnet på Møn, blev behandlet på Stege Sygehus. Hjælpen til flygtningene blev ledet af en praktiserende læge.

Henrettelserne

Det blev naturligvis ikke offentliggjort, at tyskerne forhandlede om lægehjælp til flygtningene, og det var heller ikke kendt for hverken offentligheden eller de danske forhandlere, at der blev henrettet 21 modstandsmænd, medens forhandlingerne stod på. Til gengæld fik offentligheden på 14 dage, i forhandlingsperioden fra 10. til 25. marts meddelelse om, at der var blevet henrettet 36 modstandsmænd. Fra Günther Panckes kontor, 'Pressestelle', fik alle dagblade ordre til at offentliggøre henrettelserne, to-spaltet, på side 3. Offentliggørelsen skulle virke afskrækkende på befolkningen.

Disse barske meddelelser var med til at skabe modvilje mod »alt tysk«, og det skadede indirekte de uskyldige flygtninges sag. Besættelsestidens anden henrettelsesperiode fra 21. februar til 19. april 1945 var sammenfaldende med flygtningenes ankomst til Danmark. 64 henrettelser på 58 dage. I gennemsnit var det mere end én henrettelse om dagen. De tyske ledere, Werner Best, Günther Pancke, Otto Bovensiepen og Karl Heinz Hoffmann, var nådesløse og fortsatte henrettelserne, medens der forhandledes om lægehjælp til flygtningene.

Læger og sygehussenge

I et interview med KL i Weekendavisen 3-9. sep. 1999 står der: »Der var ikke tale om, at det danske system ikke kunne klare de 200.000 flygtninge, der var tale om. »Om man skal behandle 4 mio. mennesker, som der var i Danmark på det tidspunkt, eller 4,2 millioner ... det kan ikke vælte et lægevæsen«, siger Kirsten Lylloff. Men man ville ikke behandle dem.«

Men de danske sygehuse og hospitaler var stærkt overbelagte. Da de danske myndigheder havde fået tid til og mulighed for at sætte flygtningenes sygdomsbehandling i system, var forholdene således:[15]

[15] 'Hvem-Hvad-Hvor' 1946, s. 270 og 272 samt Flygtningeadministrationen 'Flygtninge i Danmark 1945-1949' s. 108 og 111.

	Danskerne	Flygtningene
Danske læger/tyske læger + hjælpelæger	3.761	227
Danske indbyggere/tyske flygtninge	4.023.300	238.010
Sygehussenge: til danskere/til flygtninge	41.881	ca. 20.000
Pr. læge: danskere/flygtninge	1.070	1.049
Pr. sengeplads: danskere/flygtninge	96	12

Statistikken viser, at dødeligheden i flygtningelejrene og i den danske befolkning var på samme niveau allerede 4-5 måneder efter befrielsen.[16]

KL har gjort en stor indsats ved at studere begravelseslister og dødsattester, har bedømt diagnoser og foretaget andre udmærkede undersøgelser, men KL har ikke i tilstrækkelig grad beskæftiget sig med samspillet mellem flygtningene og det omgivende samfund, som det var før og umiddelbart efter befrielsen.

I strid med al fornuft, drevet af frygt for ledelsen i Berlin og i meningsløs troskab mod Adolf Hitler, fortsatte naziregimets ledere i Danmark deres brutale fremfærd til det sidste. Tyskerne i Danmark praktiserede krigens vanvid på deres måde, og det forhindrede, at der inden befrielsen fra dansk side kunne gøres en effektiv indsats for at hjælpe flygtningene.

De danske læger gradbøjede ikke lægeløftet. Der var flere årsager til, at flygtningene ikke fik tilstrækkelig hjælp, blandt andet: Kraftig partisanaktivitet i flygtningenes nye opholdsområde. Tyskernes brutale modterror, der skabte vrede, ophidselse og frygt i befolkningen. Overbelægning på Værnemagtens lazaretter. Overbelægning på danske hospitaler og sygehuse. Risiko for en folkestrejke, hvis danskere var blevet udelukket fra indlæggelse og behandling.

Det var de tyske ledere både i Berlin og Danmark, der havde ansvaret for modterroren og dermed skylden for, at det blev vanskeligt for flygtningene at få den nødvendige hjælp. Svagheden ved overlæge Kirsten Lylloffs afhandling er ikke så meget det, der er skrevet, som de relevante oplysninger, der er udeladt.

[16] KL's afhandling i HT bd. 99 s. 58 og oplysninger fra Danmarks Statistik.

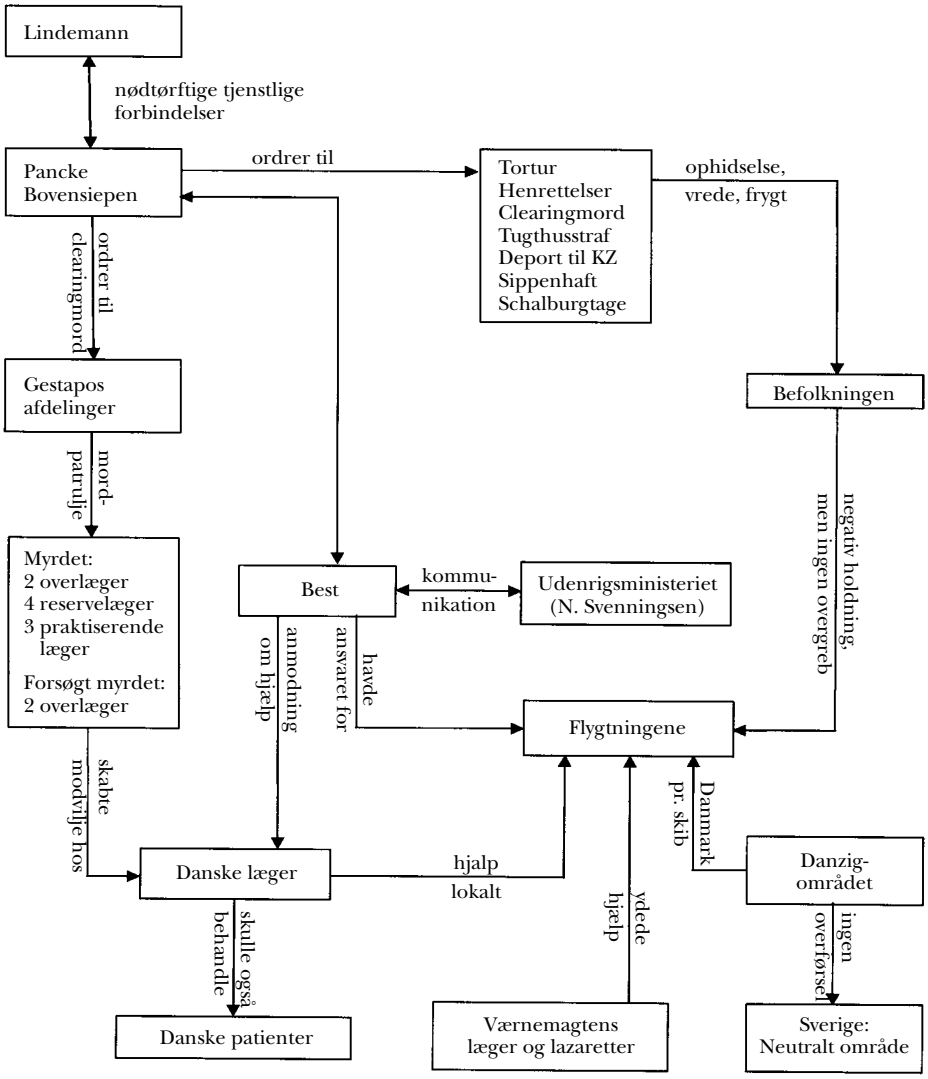

Flygtningene kom fra krigszonen til et område med partisanaktivitet – ikke til et neutralt område.